

ANA FRANK¹

So samomorilski napadalci res verski fanatiki?

O razumevanju samomorilskih napadov

Izveček: Samomorilski napad je fenomen, ki vzbuja nerazumevanje in vprašanje, kako je tako dejanje sploh mogoče. Nasproti široko uveljavljenemu prepričanju o verskem fanatizmu storilcev pa so mnogi raziskovalci z različnih področij ponudili globlje razumevanje tega pojava. Članek bo predstavil nekaj možnih vpogledov v ta čudni fenomen. Z analizo kulturnega, zgodovinskega in religijskega pomena mučeništva ter upoštevanjem vpliva indoktrinacije in okoliščin bo članek osvetlil novo dimenzijo razumevanja samomorilskih napadov.

Gljučne besede: samomorilski napadi, islam, mučeništvo, žrtvovanje, indoktrinacija

UDK 297:316

Are Suicide Attackers Religious Fanatics? On Understanding Suicide Attacks

Abstract: The extreme nature of the phenomenon of suicide attacks tends to reinforce the general belief that such terrible and irrational acts can only be motivated by religious fanaticism. Attempts have been made, however, to provide possible explanations of this phenomenon through extensive research, especially by scientists from the Middle East. The article presents some of the insights gained into this strange phenomenon. It sheds new light on the understanding of suicide attacks by analysing cultural, historical, and religious aspects of martyrdom, taking into account also the influence of manipulation, indoctrination, and circumstances.

Key words: suicide attacks, Islam, martyrdom, sacrifice, indoctrination

¹Ana Frank je podiplomska študentka na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, smer antropologija spolov. E-naslov: afrankica@yahoo.com

Pojav samomorilskih napadov, ki v nas vzbujajo zgroženost in obtoževanje, mogoče le ni tako tuj razumu zahodnega človeka, ki drzno in velikokrat brez pomsleka obsoja "nerazumljive in nore" človeške bombe. Da je samomorilski terorizem² pojav, ki izhaja zgolj iz verskega ekstremnega fundamentalizma, je površna trditev, saj ne ponuja odgovora na specifično fenomena in ne pojasnjuje množice prepletenih vzrokov samomorilskih napadov, kot so politični, ekonomski, vojaški, psihološki in kulturno-religijski elementi posameznega območja in obdobja, v katerem je samomorilski terorizem uspel in se tudi utrdil.

Medtem ko islamski svet v zgodovini beleži mejnike, ki nakazujejo in osmišljajo pomen mučeništva v religiji, to še zdaleč ni neposreden kulturno-zgodovinski razlog, ki vodi k pojavu današnjih samomorilskih napadov. Ti so v svojem bistvu moderen pojav, saj njihovo upravičevanje pomeni radikalno interpretacijo mučeništva oz. smrti (samomora), ki se umešča v zakrinkan ideološki diskurz boja za neke višje cilje. Kljub temu pa je ta "čudni" pojav možno umestiti v konceptualni okvir, ki sintetizira različne disciplinske pristope. V članku bom s pregledom nekaterih pristopov in analize religijskega diskurza skušala razširiti razumevanje fenomena in odgovoriti na vprašanje, ali je religija (predvsem islam) glavni in edini razlog za samomorilske napade.

Religije vsekakor ne moremo ubraniti pred njenimi možnimi reinterpretacijami in implikacijami, kar odkriva religijsko arbitrarnost in improvizacijo. Seveda pa na račun tega ne moremo niti obsojati tistih, ki z nekaterimi interpretacijami nimajo zveze oz. jim nasprotujejo. In radikalne interpretacije fundamentalističnih ideologij naletijo na velik odpor tudi znotraj islamskega sveta. To odpira novo dimenzijo raziskovanja religijskega diskurza *per se*, s čimer pa se v tem članku predvsem zaradi prostorskih omejitev ne bomo podrobneje ukvarjali. Obravnavali bomo različne pristope analize fenomena samomorilskega terorizma in na kratko možnosti za njegovo interpretacijo.

KULTURNO-ZGODOVINSKI IN RELIGIJSKI POMEN MUČENIŠTVA

Upravičevanje samomorilskih napadov s teološkimi sredstvi napeljuje na misel, da se samomorilci ubijajo samo zaradi verskih razlogov, zato se je tovrstnega terorizma prijel naziv "sveti teror". Toda pojav samomorilskega terorizma moramo

² Pomanjkanje splošne definicije terorizma, ki bi jo sprejeli vsi narodi sveta, ima za posledico elastičnost koncepta terorizma in njegove uporabe. Polemično je dejstvo, da je lahko kdo za koga terorist, za koga drugega pa legitimni borec za svobodo (*freedom fighter*). Sama se v članku skušam distancirati od vrednostne uporabe omenjenega termina.

razčleniti, da opazimo družbena in ekonomska stanja, ki tovrstne napade spodbujajo.³ Ta stanja se prepletajo in vpisujejo v kulturno-zgodovinsko izročilo. V islamski zgodovini se je pomen mučeništva razvil predvsem v šiizmu, in sicer z razvojem kulta osebnosti Huseina, ki je v bitki pri Karbali leta 680 n. š. umrl v boju za oblast z nasprotniki suniti in krvavo zaznamoval zgodovinski razkol islamske skupnosti. Husein zato za šiitsko skupnost pomeni temelj žrtvovanja in mučeništva. Njegov pomen se je v kolektivnem spominu prenašal vse do današnjih dni.

V sodobnem Iranu Huseina še vedno častijo na dan, imenovan Ašura. Na komemoracijah v obliki pasijonskih iger se verniki udeležujejo bolečih telesnih praks; namerno mučenje in prizadevanje ran naj bi vernike popeljale čim bližje Huseinu in njegovemu trpljenju. Identifikacija s Huseinom je izredno pomembna, gre namreč za transfer trpljenja, kjer čustva in trpljenje, povezane s Huseinovim mučeništvom, vernik prevzame nase.⁴

Zelo se poudarja Huseinovo védenje, da se bo srečal s smrtjo. To naj bi sicer bil eden od dodatkov k zgodbi, kajti če se njegovo védenje o gotovi smrti postulira, se celoten pomen njegovega mučeništva spremeni. Njegova požrtvovalnost postane želja po resnici, za katero je vredno umreti, kar šiitska verska zavest še danes globoko ceni. Husein naj bi tako odšel v prostovoljno smrt.⁵

Iz islamske zgodovine poznamo tudi sekto asasinov, katere člani so s tehniko infiltriranja politične nasprotnike umorili, pri tem pa tudi sami izgubili življenje. Zaradi gorečega žrtvovanja so ljudje sklepali, da se omamljajo oziroma da naj bi bil hašiš uporabljen za indoktrinacijo privržencev. Od tod tudi ime asasini (angl. *assassin* – atentator, morilec), ki izvira iz arabske besede *hašišij*, kar pomeni vdani hašišu, za kar pa sicer ne obstajajo dokazi.⁶ Čeprav so asasini dali ime sodobni terminologiji nasilja in so danes precej znani, v islamu veljajo za nepomembno in obrobno sekto.⁷

Na pomen šiitskega mučeništva pa je bistveno vplival ajatola Homeini, ki je v času iransko-iraške vojne v 80. letih 20. stoletja z versko indoktrinacijo na bojna polja zvabil mlade, ženske in otroke, ki so žrtvovali življenje za boj proti zgodovinskemu sunitskemu sovražniku in takratnemu neverniku – Sadamu Huseinu. Homeinijev poziv velja za versko reinterpreteracijo, saj šiitski spomin na žrtvovanega

³ Rapoport, 1998, 10–106.

⁴ Winters, 1997; Israeli, 2002, 25.

⁵ Winters, 1997.

⁶ Rapoport, 1998, 123; Smrke, 2000, 273.

⁷ Jurgensmeyer, 2000, 80.

Huseina ni zahteval žrtvovanja oz. mučeništva izven poistovetenja s trpljenjem Huseina ob mučeniški smrti, ki jo je zaznamovala predvsem pasivnost, skratka žrtev.

Homeini je s svojimi interpretacijami izvedel izjemen ideološki in politični preobrat v pojmovanju in prakticiranju mučeništva. Spodbudil je nastanek novega aktivizma, ki je iz pasivnosti trpljenja šiite nagovoril k ofenzivni agresiji najprej proti zahodno usmerjenemu šahu Pahlaviju, kasneje pa proti iraškemu vdoru. Homeini je uspel mučeništvu dodati element, ki ga v celotni zgodovini šiizma niso poznali! V 80. letih je njegovo interpretacijo prevzelo in naprej razvijalo libanonsko šiitsko gibanje Hezbolah, v 90. (še!e takrat!) pa tudi palestinske organizacije. Prve samomorilske napade je Hezbolah izvedel leta 1983 v Bejrutu na ameriško ambasado in ameriško bazo na bejrutskem letališču.

Israeli in Ganor trdita, da so samomorilski napadi, ki jih je v 80. letih izvedel Hezbolah, pregnali Izrael iz južnega Libanona in imeli velik vpliv na palestinske organizacije. Samomorilski napadi so postali sredstvo, ki omogoča doseganje vojaških in političnih ciljev. Hamas je izvedel prvi napad leta 1993, skupaj z Islamskim džihadom pa sta združila in reinterpretirala šiitsko doktrino mučeništva s sunizmom. Šiiti v pasijonskih igrah poudarjajo predvsem trpljenje in žalost v intimnem, osebнем krogu ter se v sebi (pasivno) identificirajo s Huseinom. Predvsem je vsa aktivnost obrnjena navznoter. Spremembo takega doživljanja je izvedel že Homeini; Hezbolah, Hamas in Islamski džihad pa so reinterpretacijo nadaljevali. Za Hamas in Islamski džihad je značilno izrazito hvaljenje in uživanje ob trpljenju in uničenju, ki ga aktivno povzročajo drugim.⁸

ŽRTVOVANJE ČLOVEKA V IMENU RELIGIJE?

Mučeništvo ima torej v islamu pomembno vlogo. Izraža se s pojmom *šahada* ali *šuhada*, ki pomeni smrt na božji poti in priča o najgloblji pripadnosti bogu (Alahu). Samomorilski terorizem nedvomno vsebuje veliko religijskih elementov (mučeništvo, žrtvovanje, džihad), med katerimi pa Strenski poudarja pomen žrtvovanja kot družbenega konteksta, v katerega Strenski umešča samomor. Pri tem se opira na Durkheimovo sociološko analizo samomora, kar podpirajo tudi Hecht ter Weinberg, Pedahzur in Canetti-Nisim.⁹

Strenski od Émila Durkheima in njegovega učenca Mauricea Halbwachsa prevzema tezo, da je žrtvovanje delo družbe in družbenih skupin, o čemer govori

⁸ Ganor, 1998; Israeli, 2002, 28–230.

⁹ Hecht, 2003; Weinberg, Pedahzur, Canetti-Nisim, 2003.

že samo dejstvo, da samomorilske napade organizirajo in zanje prevzemajo odgovornost organizacije, ki samomorilce rekrutirajo, vzgojijo in uporabijo. Od širše družbe pa je odvisno, ali bo ta dejanja sprejela ali ne. Podporo mučenikom naj bi izražale tudi družine umrlih, kar pa je precej ambivalentna trditev. Davisova¹⁰ je analizirala družine na Bližnjem vzhodu in ugotovila, da celo v isti družini obstajajo različna mnenja. Starši niso vsi enoglasno navdušeni nad njihovimi otroki kot mučeniki. Vsekakor pa je samomor nujno v povratnem (so)odnosu z družbo.¹¹

Weinberg, Pedahzur in Canetti-Nisim po Durkheimu prevzemajo tipologijo samomora in samomorilske napadalce uvrščajo v altruistično in fatalistično skupino. Altruistični je tisti tip samomora, ki ga s svojo podporo in odobravanjem spodbudi družba, v kateri je ponos velika vrednota. Fatalistični samomor pa povzročijo socialne, politične in ekonomske razmere (obup, revščina, politična represija itn.).¹²

Strenski samomorilske napadalce označuje kot dar in žrtvovanje. Ta dar je storjen v imenu boga, toda za družbo in njene cilje (država Palestina), zaradi česar vsebuje elemente svetega in pomeni žrtev. Dar ima kljub svoji navidezni svobodi darovanja pravila in je obvezen, saj darovalec čuti nujno, da daruje. Darovanje je vedno nekomu namenjeno, v tem primeru Palestini kot državi Palestinecev, in ravno s samomorom se žrtvujejo za ta višji, nacionalni cilj. Poleg tega je značilnost daru recipročnost in zahteva povračilo ali menjavo. Toda njihovo žrtvovanje naj ne bi bilo storjeno zaradi plačila,¹³ temveč je dar narodu. Nacionalizem je tu izpostavljen kot religija. Obe identiteti namreč nastopata kot proizvajalki smisla. Nacionalizem je taka forma identitete, ki zahteva popolno lojalnost skupnosti, celo tolikšno, da človek zanjo žrtvuje življenje.¹⁴

Toda Strenski ločuje med žrtvovanjem, ki pomeni dati nekaj "od sebe", in žrtvovanjem, ki pomeni dati "sebe". Popolnoma se odreči svojemu sebstvu po Strenskem ni inherentno islamu, saj je ravno Abrahamov primer pokazal, da bog tega ne zahteva, zato Strenski sklepa, da ekstremisti, ki se žrtvujejo, darujejo več, kot bog pričakuje.¹⁵

¹⁰ Davis, 2003, 125–126.

¹¹ Strenski, 2003, 7, 23.

¹² Weinberg, Pedahzur, Canetti-Nisim, 2003, 143.

¹³ Verski element darovanja in žrtvovanja namreč ponuja mučeniku takojšen vstop v raj in privilegije.

¹⁴ Strenski, 2003, 22–27.

¹⁵ Strenski, 2003, 18–23.

Abraham, eden od prerokov, ki ga priznavajo tri velika monoteistična verstva, naj bi dobil ukaz od boga, da žrtvuje svojega sina Izaka in mu s tem dokaže predanost in poslušnost. Abraham se je res namenil žrtvovati sina, ampak bog je posredoval in mu za žrtev ponudil ovna. Abrahamova pripravljenost na žrtvovanje sina in potem božje posredovanje, ki je preprečilo, da bi Abraham žrtvoval človeka, ima mnogo implikacij.

Strenski poudarja, da božje posredovanje napeljuje na to, da je bila to le simbolna zahteva, saj bog ne bi nikoli zahteval kaj takega, ker spoštuje človeka. To naj bi potrjeval Koran,¹⁶ kjer piše, da je Abraham ta ukaz sanjal in da mu je bog rekel, da je zgolj s svojim namenom že izpolnil dokaz. Muslimani imajo skupno prepričanje, da se človek ne žrtvuje.¹⁷

Abrahamovo tradicijo priznavajo tako suniti kot šiiti; večina muslimanov se torej strinja, da ima žrtvovanje družbeno vlogo. Tudi šiiti se spominjajo Huseinovega trpljenja in žrtvovanja zavoljo skupnosti. Toda poudarek islamske tradicije je predvsem na pasivnem mučeništvu. Šahid je tako tisti, ki je ubit v vojni, in ne tisti, ki se v vojni namenoma ubije!¹⁸ Mučenik ne more prevzeti nase odgovornosti mučeništva, saj je mučeništvo akt, ki ga posameznik naredi zavoljo skupnosti, zato mu bog podari možnost, da postane mučenik kot nagrado za nesebičnost in požrtvovalnost za skupnost. Mučeništvo tako ni arbitrarna odločitev in zato ni nikoli samomor, ki je v islamu strogo prepovedan, saj pomeni samovoljno destrukcijo telesa.¹⁹

Strenski in Israeli zato opozarjata na zvite interpretacije ekstremistov, ki si prizadevajo preseči prepoved o samomoru in ga uskladiti s svetostjo življenja, kar vsebuje Koran. Samožrtvovanje in žrtvovanje človeka nista nikoli opcija.²⁰ Tine Hribar²¹ pravi, da je svetost življenja tisti skupni imenovalec svetovnega etosa, ki so ga izoblikovale ravno svetovne religije, zato je prepoved ubijanja izvorni smoter, ki ne sme biti uporabljen instrumentalno, kot to počnejo tudi ameriški, krščanski in vsi drugi fundamentalisti.

¹⁶ K: 37: 100–107.

¹⁷ Strenski, 2003, 16–18.

¹⁸ Merari, 1998, 197.

¹⁹ K: 2: 195; K: 4: 29; Strenski, 2003, 12–13.

²⁰ Strenski, 2003, 9, 15–16; Israeli, 2002, 32, 38.

²¹ Hribar, 2001, 7.

VPLIV INDOKTRINACIJE

Vzgojni tabori, šole in videokasete, ki se širijo po begunskih taborih in pomagajo pri rekrutiranju novincev, imajo močan vpliv na moralo, dvig samozavesti in prepričanje o tem, da morajo izbranci izvesti samomorilski napad. Tukaj se predvsem postavlja pod vprašaj trditev skrajnih organizacij, da posamezniki volontirajo.²²

Indoktrinacija je v tesni povezavi s kulturno komponento, religijskimi diskurzi in ideologijo. Raphael Israeli islamske samomorilce primerja s kamikazami, na katere je vplivala močna politična in verska ideologija. Zaradi podobnosti predlaga izraz *islamikaze*.²³

Pri indoktrinaciji imajo ključno vlogo karizmatični in duhovni vodje, ki ustvarjajo nove interpretacije in iz njih izpeljujejo ideologijo (v tem primeru je vsebina ideologije religija), ki vsebuje pravila obnašanja. Ideologija islamistov temelji na prevajanju političnih in družbenih konceptov v teološke argumente. Ideologija vsebuje jasne, razumljive in enostavne populistične diskurze, ki se v skupinah hitro ustalijo in so odlično sredstvo manipulacije. Ideologija se s ponavljanjem (v šolah, ob proslavah in z vadbo) konstantno krepi.²⁴

Bodoči mučenik se uri v samoti in samoizolaciji, kjer se duševno in telesno purificira. Pred napadom naj bi jih celo položili v grob, kjer ležijo nekaj ur, da bi se navadili smrti.²⁵ Ideologijo krepijo s snemanjem videoposnetkov bodočih mučnikov, ki izražajo telesno simboliko in predstave o raj. Na nekaterih videoposnetkih so slike, na katerih je žensko telo prikazano v obliki mape zgodovinske Palestine. Žensko dostojanstvo se aplicira na dostojanstvo Palestine, saj žensko

²² Veliko je primerov, ko izvajalci niso hoteli ali pa niso vedeli, da bodo pri akciji umrli. Merari zato pravi, da je nujno razlikovanje med pripravljenostjo sprejeti veliko tveganje, kjer je smrt sicer možna, in željo po gotovi smrti, Merari, 1998, 193–194. Obstaja namreč razlika med nekom, ki se definitivno odloči umreti, in nekom, ki še vedno upa na preživetje, pa čeprav so možnosti minimalne. Možnost preživetja oziroma upanje sta raztegljiva pojma. Razdalja med upanjem in neupanjem je lahko neskončna in pomeni razliko med samomorom in velikim tveganjem, Atran, 2003. Merari in Israeli še poudarjata, da je samomorilski terorizem za raziskovalce skoraj nemogoč raziskovalni objekt, saj samomorilec po definiciji umre, o stanjih bodočih samomorilcev pa se ne moremo nikoli prepričati in je vedenje o tem vedno pomanjkljivo. Če pa samomorilec preživi, lahko to šteje za čudež in je kot tak nekoristen za raziskavo, Merari, 1998, 194; Israeli, 1997, 105–106.

²³ Israeli, 1997, 97.

²⁴ Taylor, Horgan, 2001, 47–57.

²⁵ Ganor, 2000.

devišstvo in pokrivanje enačijo z nedotaknjenostjo Palestine, ki je pod okupacijo oskrunjena, tako kot je oskrunjeno žensko dostojanstvo, ki ne upošteva verskih norm.²⁶ Pomembna je tudi simbolika žrtvovane mučenikove krvi, ki je sveta. Kri je povezana z življenjem, in če se odrečemo tej življenjski tekočini, je to največje možno žrtvovanje. Ko je kri prostovoljno prelita za kolektivne cilje, kot so maščevanje ali upor, to pomeni družbeno solidarnost.²⁷ Prepletенost seksualne simbolike, telesa in osvobodilnega boja je izjemna. Diskurz telesnih praks je očitno prisoten v šiitski simboliki trpljenja, saj je Huseinovo telesno trpljenje vzor, ki mu mora slediti vsak veren (šiitski) musliman. S takimi diskurzi interpretacije dobijo prodornost ter moč upravičevanja in mobilizacije.

Sicer pa je manipulacija uspešna v okoliščinah, ki spodbujajo dojemljivost za populistične religijske diskurze. Mladi v Palestini so mnogokrat ekonomsko in emocionalno zelo ranljivi, saj sta zanje smrt in mučeništvo mnogokrat ponosnejša alternativa bednemu življenju.²⁸

ZAKAJ MOŽNOST RAZLIČNIH INTERPRETACIJ?

Pri teološkem upravičevanju samomorilskih napadov je bistvena razlika med mučeništvom in samomorom. Na tem razlikovanju namreč temeljijo interpretacije zagovornikov samomorilskih napadov, ki presegajo koransko navedbo, da je samomor strogo prepovedan. Fundamentalisti svoje interpretacije upravičujejo ravno s koranskimi navedbami. Možnosti različnih interpretacij Korana pa izhajajo iz konteksta njegovega nastajanja in razvoja.

Koran je bil po prepričanju vernikov razodet preroku Mohamedu v več časovnih presledkih, po nareku pa so ga zapisali njegovi znanci. Zanimivo je, da so rokopisi vsebovali le zapise soglasnikov. Samoglasniki, ki so bili predvsem del ustnega recitiranja Korana, so bili tako podvrženi spremembam, kar je lahko privedlo do sprememb v razumevanju vsebine Korana že zelo zgodaj.²⁹

Koran ni zapisan v časovnem zaporedju razodetja sur, od tod tudi protislovja v sami knjigi, saj so bila različna koranska poglavja (sure) podvržena vplivom dogodkov v Mohamedovem življenju (politični spopadi in osebno življenje). Za razumevanje in interpretacijo Korana je zato treba upoštevati konkretne situacije

²⁶ Oliver, Steinberg, 1996.

²⁷ Khuri, 2001, 60–68.

²⁸ Davis, 2003, 16. V članku se osredotočam predvsem na palestinsko-izraelski konflikt.

²⁹ Kerševan, Svetlič, 2003, 13.

iz Mohamedovega življenja. Iz tega razloga imajo dodaten pomen razlaganja sune in hadisi, ki so zapisi Mohamedovega življenja oz. prakse ter viri islamskega prava, ki svetujejo, kako tolmačiti Koran.

Nedvomno je najspornejši in najbolj polemičen element Korana *džihad*, sicer napačno prevajan kot sveta vojna. Džihad pomeni predvsem prizadevanje in trud, ne nujno nasilje. Za nasilje in vojni spopad Koran uporablja besedo *katala*, ki pomeni ubijanje, vojno in boj.³⁰ Debeljak, Kerševan in Svetlič ter Jurgensmeyer³¹ poudarjajo, da Koran daje prednost nenasilju in miru, v primeru ogroženosti vere ali napada na vernike pa brez dvoma dovoljuje tudi oborožen boj, ki pa je omejen na samoobrambo in vključuje samodisciplino in regulacijo vojne. Taka opredelitev vojne je nujno defenzivna in je utemeljena v Koranu. Defenzivna opredelitev vojne se je razširila v ofenzivno vojno v doktrini o pravični vojni, ki se je razvijala v obdobju umajadskih in abasidskih kalifov. Džihad kot vojaško sredstvo so utemeljevali predvsem hadisi in ne Koran, kar je implicitno privedlo do razvoja vojaške doktrine, ki je pojma džihad in vojskovanje neločljivo povežala.³² Zato Hoffmann in Sachedina opozarjata, da je treba ločiti religijo od njene zgodovine. V zgodovini se je religija namreč razvijala in spreminjala v skladu s trenutnimi politično-ekonomskimi odnosi moči, kar se je kazalo v verski (in vojaški) doktrini. Religija je velikokrat uporabljena kot ideologija, je z interpretacijami instrumentalizirana v skladu s političnimi, ekonomskimi in drugimi interesi nekega časa.³³ Toda ne glede na to je doktrina razvila jasna pravila vojne, ki ne dovoljujejo arbitrarne uporabe nasilja in omejujejo fanatizme in ekscese sile.³⁴

Današnje interpretacije skrajnih islamskih fundamentalistov presegajo te omejitve in pravila z novimi interpretacijami. Res so se obrnili k svetim spisom in iz njih črpajo legitimnost, toda interpretirali so jih v skladu s svojimi interesi. Debeljak islamistično branje svetih spisov zato označuje kot selektivno prisvajanje svetih spisov, da bi vzpostavili novo avtoriteto. Tudi modernost si selektivno prisvajajo, saj kljub zavračanju modernosti uporabljajo tehnološke dosežke, predvsem komunikacijsko tehnologijo, s katero širijo svojo ideologijo. Uporaba videoposnetkov in interneta ironično skomercializira religijo in ta z uporabo teh medijev postane tržno bla-

³⁰ Hoffmann, 2004; Kerševan, Svetlič, 2003, 30; Debeljak, 1995, 54.

³¹ Kerševan, Svetlič, 2003, 30; Debeljak, 1995, 55; Jurgensmeyer, 2000, 79.

³² Debeljak, 1995, 56–57.

³³ Hoffmann, 2004; Sachedina, 2003.

³⁴ Debeljak, 1995, 58.

go.³⁵ Poleg tega fundamentalisti novo avtoriteto aplicirajo na celotno skupnost. V svojih nagovorih trdijo, da islam pravi “to in ono”, muslimani mislijo “to in ono” in s tem trdijo, da predstavljajo legitimen substitut ene milijarde muslimanov.³⁶

Sodobne interpretacije so zelo netradicionalne in nihilistične, saj predvidevajo popolno uničenje sebe in drugega. Navid Kermani³⁷ vidi takšno radikalizacijo vere kot variacijo nihilizma, saj je spoštovanje, ki ga goji Koran do življenja in stvarjenja, v diametralnem nasprotju z destrukcijo posameznika, ki jo razvijajo sodobne fundamentalistične ideologije. Taka usoda naj bi doletela ravno Huseinov mit. Huseinu naj bi namreč dodali željo po smrti, ki postulira žrtvovanje.³⁸ Homeini pa je z reinterpretacijo in dodatki nadaljeval do skrajnosti, ki je za žrtve zahtevala celo otroke.

Pomislili bi torej, da gre zaradi sklicevanja na preteklost religijskih struktur za tradicionalno gibanje, toda islamski fundamentalizem interpretira zgodovino in islamski nauk na originalen način, zato mu Bhatt pripisuje “izum tradicije”,³⁹ Étienne⁴⁰ pa se utemeljeno sprašuje, h kateremu islamu se vračajo in kako si ga na novo prisvajajo.

Fundamentalisti z manipulacijo vernikom, ki so indoktrinaciji zaradi specifičnih okoliščin bolj podvrženi, odzamejo vsakršne etične pomisleke o nasilju in ubijanju teles. Bhatt trdi, da sklicevanje na svete tekste v proizvodnji novih etičnih načel nima podpore v tradicionalni verski ortodoksiji, zato predlaga izraz *neofundamentalizem*.⁴¹

OKOLIŠČINE KOT LEGLO VZROKOV

Okoliščine, ki omogočijo nastanek samomorilskih napadov, so različne. Argument mnogih palestinskih organizacij so strateški in taktični razlogi za uporabo samomorilskih napadov, kajti zaradi vsestranske vojaške premoči Izraela menijo, da nimajo zadovoljive moči v svojem boju. Polič⁴² piše, da je pogosto tudi res, da

³⁵ Debeljak, 1995, 20–48.

³⁶ Bhatt, 1997, 121–123.

³⁷ Kermani, 2003.

³⁸ Strenski, 2003, 12–13.

³⁹ Bhatt, 1997, xiv–xvi.

⁴⁰ Étienne, 1987/2000, 11.

⁴¹ Bhatt, 1997, 35, 69–78, 100–101.

⁴² Polič, 2001, 20.

terorizem sledi neuspehu drugih metod. Uporaba samomorilskih napadov naj bi bilo tako vojaško sredstvo *in extremis*, ki ga uporabljajo kot nadomestilo za omejene vojaške resurse.

Martha Crenshaw piše, da je odločitev za nasilno teroristično delovanje rezultat racionalne in strateške izbire. Izbira nasilnega delovanja je posledica nesorazmerja in podrejenosti v oborožitvi, je rezultat neuspešnih alternativ boja s konvencionalnimi sredstvi in je tudi posledica opazovanja in učenja. Če skupina v svojem boju ni uspešna, opazuje in se uči iz izkušenj drugih (primer Hezbolahovega vpliva) ter teži k inovaciji tehnik in strategij, ki so usmerjene v izkoriščanje ranljivosti nasprotnika, in presenečenju, ki ga ustvarijo. Crenshawova⁴³ ugotavlja, da je terorizem lahko tudi defenziven in izhaja iz okoliščin.

Taktična prednost samomorilskega napadalca je v fleksibilnosti (infiltracija brez planiranja umika in relativno poceni materiala za proizvodnjo bombe). Samomorilec ima tudi veliko moč destrukcije.⁴⁴ Strateška vrednost samomorilskih napadov Palestincev je v povzročanju vsesplošnega terorja, občutku nemoči izraelskih sil in občutku (ne)varnosti med civilnim prebivalstvom, saj tovrstni napadi ustvarjajo paniko. Občutek nemoči in strahu pa na drugi strani povzročita izraelske povračilne akcije.⁴⁵

Učinkovitost samomorov je vplivala tudi na druge organizacije, ki v nasprotju z radikalnimi islamskimi organizacijami nimajo religijske osnove. To je tudi pomemben argument v prid temu, da samomorilske akcije nimajo izključno religiozne osnove niti izključno islamske podlage, kar zagovarjajo tudi mnogi avtorji.⁴⁶

Samomorilske napade so namreč prevzele tudi sekularne organizacije, kot so Brigade mučenikov al Akse, marksistična Ljudska fronta za osvoboditev Palestine, kurdska marksistična PKK (Kurdská delavska stranka) v Turčiji in nekatere druge.⁴⁷

⁴³ Crenshaw, 1998.

⁴⁴ Dolnik, Bhattacharjee, 2002, 113; Ganor, 2000. Napad na vojaško bazo na bejrutskem letališču je zahteval 273 življenj in 81 ranjenih pri Američanih ter 58 mrtvih in 15 ranjenih pri Francozih. Čeprav je tudi res, da mnogo samomorilskih napadov ne uspe, ker se eksplozivni mehanizmi sprožijo prezgodaj, na nepravem mestu in ob nepravem času in nimajo nobenega učinka, Merari, 1998, 203.

⁴⁵ Weinberg, Pedahzur, Canetti-Nisim, 2003, 14.

⁴⁶ Israeli, 2002; Merari, 1998; Weinberg, Pedahzur, Canetti-Nisim, 2003; Dolnik, Bhattacharjee, 2002; Schweitzer, 2001.

⁴⁷ Schweitzer, 2001.

Dokaz, da samomorilski terorizem ni specifičen le za islamsko⁴⁸ religijo ali religijo nasploh, je organizacija, ki je do sedaj izvedla največ samomorilskih napadov in celo uspela ubiti dva predsednika države. To so Tamilski tigri⁴⁹ (LTTE) na Šrilanki, ki se borijo za neodvisno tamilsko državo in so motivirani z nacionalističnimi koncepti (boj za neodvisnost) in kultom osebnosti karizmatičnega vodje Parabakana.⁵⁰ Tamilski tigri ne verjamejo, da so verski mučeniki, in ne pričakujejo nagrade v onostranstvu.⁵¹ Da bi bil samomor popoln, so se ob neuspeh operacijah zastrupili s cianidom, ki ga nosijo v kapsuli okrog vratu. V njihovih vrstah je tudi veliko žensk. PKK in LTTE, tudi organizacije v Čečeniji, v svoje vrste z veseljem sprejemajo ženske, saj s svojim videzom (največkrat noseče ženske) ne vzbujajo nobene pozornosti.⁵²

Toda Atran⁵³ opozarja na pomanjkljivosti teorije racionalne izbire, saj ta velja le za voditelje organizacij, ki rekrutirajo potencialne samomorilce, ne pa za samomorilce same. Rekrutacija je institucionalna manipulacija emocionalno in versko zagnanega posameznika, ki ga voditelji izkoristijo v prid organizacije. Samomorilski napadalci so le potrošni material, katerega izgube prinesejo dobiček organizaciji, s tem ko spodbujajo nove rekrute. Voditelji sebe seveda nikdar ne ubijejo, čeprav trdijo, da so to pripravljeni storiti. V okviru teorije racionalne izbire posamezniki ne dobijo nič, ker so mrtvi. Pripravljenost umreti za fiktivne cilje (raj) namreč izgubi pomen v teoriji racionalnih oz. pričakovanih in merljivih koristi (*expected utility*), saj so pričakovane koristi vedno merljive enote, ki pa z aplikacijo neskončnih koristi nimajo več veljave. Atran piše, da z združevanjem konceptov racionalne pričakovane koristnosti z neskončno koristnostjo (*infinite utility*), ki jo implicira samomorilski napadalec, nastanejo luknje v teoretskem sistemu. Na ta način bi lahko vse dobičke v neskončnosti vključevali v teorijo racionalne izbire, kar pa ima malo pojasnjevalnega učinka in ne pripomore k razumevanju samomorilskih napadov.⁵⁴

⁴⁸ Prva ženska, ki je leta 1985 izvedla samomorilski napad v Libanonu in je verjetno bila vzor za prvo žensko samomorilko v Palestini leta 2002, je bila kristjanka Loula Abboud. V njeni družini je bilo več primerov samomorilskih napadalcev, Davis, 2003, 68.

⁴⁹ Strenski s svojo analizo žrtvovanja ugotavlja, da Tamilski tigri uporabljajo koncept darovanja. Razlikujejo med besedama *thatkodai* (dati sebe) in *thatkolai* (ubiti sebe). Sebe tako žrtvujejo – darujejo narodu, Strenski, 2003, 22.

⁵⁰ Schweitzer, 2001.

⁵¹ Silke, 2003b, 101.

⁵² Schweitzer, 2001.

⁵³ Atran, 2003.

⁵⁴ Atran, 2003.

V literaturi je mogoče najti trditve, da k samomorilskim napadom vodijo slabe ekonomske razmere, revščina, begunstvo in neizobraženost. Standardni tip samomorilca naj bi bil neporočen, veren in brezposeln mlad moški. Toda 11. septembra 2001 se je ta profil spremenil. Revščina ni nujno vzrok samomorilskih napadov. Tudi v Palestini veliko napadov izvedejo izobraženci iz srednjega sloja in ne revni ljudje. Predvsem pa so napade izvajale tudi ženske.⁵⁵ Zaradi netipičnega profila samomorilcev so vplivi revščine in neizobraženosti potisnjeni v ozadje, saj je veliko revnih ljudi, ki ne postanejo samomorilci ali teroristi. Atran piše, da je korelacija med podporno neizobraženih ljudi terorističnim skupinam manjša od podpore, ki jo upornikom dajejo izobraženi ljudje. To je mogoče posledica dejstva, da so bolj izobraženi ljudje v Palestini večkrat brezposelni in da se bolj zavedajo teže problema.⁵⁶ Kljub nasprotnemu prepričanju je zelo malo teroristov, ki se odločijo postati samomorilci.⁵⁷

Raziskovalci se prav tako strinjajo, da so poleg okoliščin in ideološke indoktrinacije možen vzrok tudi osebnostne značilnosti (npr. želja po maščevanju), zaradi česar so predvsem mladi družbeno in emocionalno zelo ranljivi in lahka žrtev manipulacije raznih voditeljev. Prav tako je treba opozoriti, da so najnovejše raziskave izključile psihopatologijo (norost) ali omamljanje samomorilskih napadalcev. Ravno nasprotno, raziskave so potrdile, da so akterji normalni ljudje, in poudarjajo predvsem pomen in vpliv okoliščin na delovanje posameznikov, ki se jim v izrednih okoliščinah marsikaj zdi sprejemljivo.⁵⁸ Forenzične raziskave ostankov samomorilcev pa so pokazale, da v njihovih telesih ni bilo nobenih opojnih substanc.⁵⁹

SKLEP

V članku smo polemizirali s površnimi trditvami o norosti in verski fanatičnosti sodobnih samomorilskih napadalcev. Kljub temu da je pojav skrajna oblika nacionalnega boja, ki za svojo legitimnost arbitrarno uporablja religijske diskurze, je zgolj zaradi mobilizacije takih diskurzov prezgodaj sklepati in poenostavljati zapleteno dinamiko samomorilskih napadov. Kot je verjetno jasno, je tak pojav težko analizirati zaradi definirane narave samega samomorilca, ki kot objekt razi-

⁵⁵ Silke, 2003b, 94–95.

⁵⁶ Atran, 2003.

⁵⁷ Silke, 2003b, 94.

⁵⁸ Davis, 2003; Silke, 2003a; Silke, 2003b; Atran, 2003; Horgan, 2003; Crenshaw, 1998; Berko, Wolf, Addad, 2004; Taylor, Horgan, 2001.

⁵⁹ Silke, 2003b, 93–94.

skovanja beži pred vsakršno analizo. Toda to ne velja popolnoma, saj smo videli, da se je kar nekaj raziskovalcev lotilo zapletenega pojava, ki ima lahko popolnoma racionalne vzroke, izvirajoče iz specifičnih okoliščin.

K možnosti tako skrajnega aktiviranja boja in angažiranosti lastnega telesa je pripomogel tudi kulturno-zgodovinski ustroj islamske religije, toda zgodovinsko-religijski okvir je s premeteno reinterpretacijo in improvizacijo možno uporabiti v različne namene. Videli smo, kako in zakaj je do tega prišlo. Na vprašanje, ali je islam edina religija, ki omogoča takšne interpretacije in uporabo samomorilskih napadov, lahko odgovorimo, da mučenike in samomorilske napadalce poznamo tudi v drugih religijah in/ali nacionalnih ideologijah. Kako je to v okviru upravičevanja znotraj islama, pa smo videli pri analizi interpretacij. Kot Israeli se lahko vprašamo, od kod potreba po rekrutiranju, racionalni uporabi in izvajanju samomorilskih napadov ter spodbujanju smrti z versko indoktrinacijo, ki jo okoliščine le še spodbujajo, če bi bila samomor in mučeništvo tako nedvoumna imperativa in smrt ideal sama po sebi.⁶⁰

Nove interpretacije v islamu je izpeljala nam zelo znana smer v islamu, in sicer radikalni islamski fundamentalizem. Temelji nastanka tega gibanja so zapleteni in raznoliki, s čimer se v članku nismo ukvarjali. Toda treba je opozoriti, da islamski fundamentalizem ni reprezentativna smer in predstavlja izrazito manjšino v islamskem svetu. Če imamo občutek, da je islam samo to, je zaradi omejenih informacij in selekcioniranih dnevnih novic to tudi edina možna slika, ki pa je ne bi smeli posploševati. Žal je na to dejstvo treba nenehno opozarjati. Moramo se zavedati, da se islam razteza preko ogromnega območja in je bil skozi stoletja priča raznovrstnemu mešanju različnih ljudstev, kultur, jezikov in običajev, ki so oblikovali njegovo raznoliko podobo po svetu. Samomorilski teroristični napadi vsekakor ne bi smeli biti prevladujoča podoba tako raznolikega in bogatega sveta. Zato je vpogled v specifikke tega pojava več kot dobrodošel, saj nam različni pristopi pojasnijo, česa vsega ne smemo pozabiti, ko iz toplega naslonjača gledamo mlade fante in dekleta, ki se brez pomisleka poženejo v smrt. Mogoče so o smrti razmišljali vsak dan in več, kot to počnemo mi v vsem svojem življenju.

⁶⁰ Israeli, 1997, 107–108.

BIBLIOGRAFIJA

- Atran, S. (2003): *Genesis of Suicide Terrorism*, <http://search.epnet.com/direct.asp?an=9355002&db=aph>.
- Berko, A., Wolf, Y., Addad M. (2004): *The Moral Infrastructure of Chief Perpetrators of Suicidal Terrorism: An analysis in terms of moral judgment*, <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=517>.
- Bhatt, C. (1997): *Liberation and Purity: Race, New Religious Movements and the Ethics of Postmodernity*, UCL Press, London.
- Crenshaw, M. (1998): "The logic of terrorism: Terrorist behaviour as a product of strategic choice", v: Reich, W., ur., *Origins of Terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 7–24.
- Davis, J. M. (2003): *Martyrs: innocence, vengeance, and despair in the Middle East*, Palgrave Macmillan, New York, Basingstoke.
- Debeljak, A. (1995): *Oblike religiozne imaginacije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Dolnik, A., Bhattacharjee A. (2002): "Hamas: suicide bombings, Rockets, or WMD?", *Terrorism and Political Violence*, 14/3, 109–128.
- Étienne, B. (1987/2000): *Radikalni islamizem*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Ganor, B. (1998): *A New Strategy Against the New Terror*, <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=4>.
- Ganor, B. (2000): *Suicide Terrorism: an overview*, <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=128>.
- Hecht, R. D. (2003): "Deadly History, Deadly Actions, and Deadly Bodies: A Response to Ivan Strenski's Sacrifice, Gift and the Social Logic of Muslim Human Bombers", *Terrorism and Political Violence*, 15–3, 35–47.
- Hoffmann, C. H. A. H. (2004): "Lecture at the Embassy of the Arab Republic of Egypt", *The European Student Conference "Religion in Europe: it's Impact on Civil Society"*, 17–22 februar 2004, Berlin.
- Horgan, J. (2003): "The Search for the Terrorist Personality", v: Silke, A., ur., *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, University of Leicester, Wiley, 3–27.
- Hribar, T. (2001): "Trojno sesutje Zahoda", *Ampak*, 2/11, 4–8.
- Israeli, R. (1997): "Islamikaze and their Significance", *Terrorism and Political Violence*, 9–3, 96–121.

- Israeli, R. (2002): "A Manual of Islamic Fundamentalist Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 14/4, 23–40.
- Jurgensmeyer, M. (2000): *Terror in the Mind of God: the Global Rise of Religious Violence*, University of California Press, Berkley, Los Angeles, London.
- Kermani, N. (2002): *Roots of terror: suicide, martyrdom, self-redemption and Islam*, <http://www.opendemocracy.net/debates/article-2-44-88.jsp;jsessionid=823C166095216E9EDFB1BD3B924DF585#0>.
- Kerševan, M., Svetlič, N. (2003): *Koran. O Koranu, bogu, islamu ... Cankarjeva založba*, Ljubljana.
- Khuri, F. I. (2001): *The Body in Islamic Culture*, Saqi Books, London.
- Merari, A. (1998): "The readiness to kill and die: Suicidal terrorism in the Middle East", v: Reich, W., ur., *Origins of Terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 192–207.
- Oliver, A. M., Steinberg P. (1996): "Embodied Imperative: An Illustrated Essay on Martyrs and Martyrologies", v: *Religion, Politics and Society, An International Symposium*, <http://www.epiic.com/archives/1996/sympos96/embodiedimperative.html>.
- Polič, M. (2001): "Posvečeni bojovníci ali brezumni norci?", *Revija Obramba*, 33/10, 20–21.
- Rapoport, D. C. (1998): "Sacred terror: A contemporary example from Islam", v: Reich, W., ur., *Origins of Terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 103–130.
- Sachedina, A. (2003): *Justifications for Violence in Islam*, http://www.el-ca.org/jle/articles/contemporary_issues/article.sachedina_abdulaziz_printerfriendly.html.
- Schweitzer, Y. (2001): *Suicide Bombings; The Ultimate Weapon?*, <http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=373>.
- Silke, A. (2003a): "Becoming a Terrorist", v: Silke, A., ur., *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, University of Leicester, Wiley, 29–53.
- Silke, A. (2003b): "The Psychology of Suicidal Terrorism", v: Silke, A., ur., *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, University of Leicester, Wiley, 93–108.
- Smrke, M. (2000): *Svetovne religije*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Strenski, I. (2003): "Sacrifice, Gift and the Social Logic of muslim "Human Bombers", *Terrorism and Political Violence*, 15/3, 1–34.

Taylor, M., Horgan J. (2001): "The Psychological and Behavioural Bases of Islamic Fundamentalism", *Terrorism and Political Violence*, 13/4, 37–71.

Weinberg, L., Pedahzur A., Canetti-Nisim D. (2003): "The Social and Religious Characteristics of Suicide Bombers and their Victims", *Terrorism and Political Violence*, 15/3, 139–153.

Winters, J. (1997): *Dying for God: Martyrdom in the Shii and Babi Religions*, <http://bahai-library.org/theses/dying/>.